

УДК 316.614: 355.01(477)

*Гедзур А. С.,
аспірант кафедри
соціальної педагогіки,
факультет соціально-
психологічних наук та управління,
Національний
педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз особливостей соціалізації військовослужбовців строкової служби в Збройних силах України та проаналізовано основні наукові підходи до трактування процесу соціалізації.

***Ключові слова:** військовослужбовець, строкова служба, соціалізація військовослужбовця строкової служби, соціальне військове середовище, механізми соціалізації.*

В статье проведен анализ особенностей социализации военнослужащих срочной службы в Вооруженных силах Украины и проанализированы основные научные подходы к трактовке процесса социализации.

***Ключевые слова:** военнослужащий, срочная служба, социализация военнослужащего срочной службы, социальная военная среда, механизмы социализации.*

The article analyzes the features of socialization of conscripts in the Armed Forces of Ukraine and analyzes the main scientific approaches to the interpretation of the socialization process.

Keywords: soldier, military service, conscripts socialization, social, military environment, mechanisms of socialization.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває проблема соціалізації як важливої мети та складової виховання підростаючого покоління.

Проблеми і процеси, які сьогодні об'єднані терміном “соціалізація”, супроводжують людство з початку його існування. Будучи провідним поняттям цілого ряду дисциплін, соціалізація зазнала природної для будь-якої науки трансформації понятійного апарату, що вказує на особливість дослідження в історичному та соціально-педагогічному аспекті.

У процесі аналізу поняття соціалізації військовослужбовців строкової служби ми опиралися на сучасні *концепції соціалізації*, зокрема, на *ідею соціально-просторового аспекту соціалізації* (В. Москаленко) [5], *концепцію соціалізаційної норми* (А. Ковальова) [1], *факторну теорію соціалізації* (А. Мудрик) [3] та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи соціалізаційний феномен, слід усвідомити, що соціалізація, будучи багатограним і складним явищем, давно вийшла за рамки наук і отримала міждисциплінарний статус. В ході вивчення цього феномена, слід дотримуватись комплексного, міждисциплінарного підходу, оскільки лише в цьому випадку можуть бути отримані об'єктивні та вагомі наукові результати.

Необхідною передумовою вивчення особливостей соціалізації військовослужбовців строкової служби у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (що є предметом нашого дослідження), є з'ясування суті, особливостей і механізмів досліджуваного процесу.

Вагомий внесок у аналіз процесу соціалізації зробили зарубіжні вчені: Г. Ландберг, Т. Парсонс, Н. Смелзер; дослідники радянської доби: Л. Божович, Л. Буєва, Л. Виготський, Р. Гурова, І. Кон, А. Леонтєв, А. Мудрик; П. Паригін; сучасні українські науковці: А. Капська, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, С. Савченко, С. Харченко та інші.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті полягає у визначенні соціально-педагогічних умов соціалізації військовослужбовців строкової служби в Збройних силах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою з'ясування суті поняття “соціалізація” нами здійснено спробу виявлення його сутнісних характеристик, поданих у довідково-енциклопедичній і науковій літературі з соціології, психології, педагогіки та соціальної педагогіки.

Здійснений нами порівняльний аналіз свідчить, що не тільки в різних наукових галузях спостерігаються певні відмінності його трактування, але навіть в одній галузі немає єдиного підходу щодо розуміння його суті, способів і механізмів реалізації.

У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови”, в якому викладено найбільш усталені наукові знання, “соціалізація” трактується як процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства [4, с. 136].

Як свідчить аналіз наукової літератури, у соціології поняття “соціалізації” трактується:

– в контексті “адаптації”, яка, на думку Г. Ландберга, полягає у взаємодії, завдяки якій індивід засвоює нормативні вимоги суспільства, уміння, вірування, звичаї з метою ефективної участі в соціальному житті [4, с. 154];

– як процес входження особистості в соціальну і соціокультурну сфери та пристосування її до соціальних, культурних і психологічних факторів, тобто як компонент процесу соціальної інтеграції (Т. Парсонс) [7, с. 24]; її “олюднення”, що передбачає як біологічні передумови, так і безпосереднє входження індивіда в соціальне середовище, що включає в себе соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, активну перебудову навколишнього середовища (як природного, так і соціального); зміну та якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонічний розвиток (Б. Паригін) [7, с. 12];

– як процес становлення особистості як соціальної істоти, під час якого формуються різноманітні її зв’язки з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством (М. Лукашевич) [3, с. 72];

– як сукупність усіх соціальних процесів, спрямованих на засвоєння та відтворення індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати в ролі повноправного члена суспільства (І. Кон) [1, с. 22];

– як розвиток і самореалізація людини протягом усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства (Г. Осипов) [7, с. 90].

Для нашого дослідження особливого значення набуває осмислення *суті соціалізації* і можливих *механізмів успішної реалізації цього процесу*. У цьому аспекті значні напрацювання має соціальна педагогіка,

як “галузь педагогіки, яка досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації” [6].

Як свідчить аналіз наукових напрацювань, соціальна педагогіка вносить своєрідне концептуальне осмислення феномену соціалізації в контексті:

- осмислення процесу соціалізації як пошуку нового підходу щодо трактування мети та змісту виховання;

- переосмислення мети соціалізації;

- пошуку технологій оволодіння особистістю соціальним досвідом.

У соціальній педагогіці соціалізація трактується як:

- двосторонній, взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, що передбачає її включення до системи суспільних відносин (А. Капська) [2];

- педагогічно керований процес, у ході якого відбувається становлення соціальної сутності молодого людини, опанування нею соціальної реальності (Н. Лавриченко) [3];

- процес становлення особистості, засвоєння соціально-культурного досвіду, соціальних норм і культурних цінностей суспільства (С. Чернета) [7];

- включення її в соціальну практику, набуття соціальних якостей, засвоєння соціального досвіду та реалізації власної сутності шляхом виконання певної ролі в процесі життєдіяльності (Ф. Мустаєва) [6];

- розвитку і самореалізації людини впродовж усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства (О. Мудрик) [5].

У соціальній педагогіці особистість визначається, як певний соціальний тип і як система, може бути розкрита за допомогою таких понять: соціальний інститут, соціальний статус, соціальні ролі, спосіб життя, система цінностей, соціальний тип, соціалізація. У нашому дослідженні проходження військової служби у ЗС України розглядається як найважливіший інститут соціалізації військовослужбовця строкової служби. Під “інститутом соціалізації” ми розуміємо відносно стійкі види та форми соціальної практики, за допомогою яких організовується громадське життя, забезпечується стійкість зв’язків і відносин у рамках соціальної організації суспільства, відбувається соціалізація особистості у соціальній системі [2, с. 92], оскільки кожний соціальний інститут має свої особливості та загальні ознаки.

За своїм *змістом* соціалізація є двобічним процесом, який передбачає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв’язків,

з іншого – активне відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його діяльності, входження в соціальне середовище.

Н. Лавриченко визначає соціалізацію як педагогічно керований процес становлення молоді людини повноправним членом суспільства. Не можна не погодитися з думкою дослідниці, що *педагогічним змістом цього процесу* є цілеспрямована передача молодій особі соціального досвіду, досвіду науки, мистецтва, суспільного життя – “суспільних уявлень, ідеалів, цінностей і норм, алгоритмів, стандартів і принципів, адекватних форм поведінки, звичок і традицій, способу та стилю життя, життєвих мотивацій та потягів, формування готовності до виконання життєво необхідної сукупності ролей” [9, с. 94].

Мета соціалізації трактується дослідниками як:

– включення особистості до системи суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, становлення її як соціальної істоти (А. Мудрик) [3, с. 24];

– цілеспрямований вплив на формування суспільних орієнтацій, установок, самовизначень і диспозицій особистості (цей аспект соціалізації відображається поняттям соціальної адаптації та становленням соціальної активності особистості, єдність яких виражена в поняттях соціальної інтеграції та життєвої самореалізації особистості (Н. Лавриченко) [1, с. 67];

– виховання активної особистості в процесі її взаємодії із соціальним середовищем, усвідомлення нею необхідності повного розвитку своїх здібностей і потенцій (О. Волохов) [6, с. 52].

Для нас важливим є висновок Н. Лавриченко про те, що процеси соціалізації в кожному суспільстві мають *багаторівневий і багатаспектний характер*. Чим більш складним і відкритим стає суспільство, тим, відповідно, складнішими стають зміст і форми реалізації процесів соціалізації, а, отже, і завдання інституцій освіти, виховання та соціалізації молоді [2, с. 75].

Ми погоджуємося з думкою української дослідниці А. Бойко, що *завдання процесу* соціалізації в соціально-педагогічному контексті полягає у:

– забезпеченні рівних можливостей для всіх дітей у оволодінні надбаннями культури;

– створенні умов для виявлення та розвитку творчої обдарованості дитини;

– захисті прав та інтересів соціально неадаптованої молоді, попередженні та подоланні проявів бездоглядності й правопорушень;

– забезпеченні системи гарантів для дітей і підлітків з особливими потребами;

– у здійсненні соціальної реабілітації дітей, які потрапили в складні життєві ситуації [2, с. 74].

У процесі соціалізації особистість взаємодіє з соціальним середовищем, яке її оточує. У нашому дослідженні під соціальним середовищем ми розуміємо всю “сукупність соціальних систем, в якій функціонує особистість і в якій індивід набуває соціальних якостей” [1, с. 6]. Тому процес соціальної взаємодії необхідно розглядати саме як систему “особистість – середовище”. Підтримка стабільності цієї системи викликає потребу у формуванні системи особистості як сукупності соціальних якостей, необхідних конкретному суспільству, тобто соціалізації.

Макрорівень соціального середовища, структуру і зміст якого формує сукупність багатьох факторів, зокрема економічних, правових, культурних, впливає на військовослужбовця як безпосередньо (через закони, політику, цінності, норми), так і опосередковано (шляхом впливу на молодого військовослужбовця в цілому). Зазначені О. Луговою державні та недержавні органи, установи й організації, ми відносимо до макрорівня соціального середовища.

Мікрорівень соціального середовища, представлений найближчим оточенням військовослужбовця, який теж здатний істотно впливати на її функціонування [136, с. 247].

При цьому ми вважаємо, що, враховуючи принцип місцезнаходження військовослужбовців строкової служби ЗСУ у структурі суспільних відносин, у ролі суб’єкта соціально-педагогічного впливу, в межах соціального середовища, окремо варто виділити соціальне військове середовище, оскільки особливості життєдіяльності військовослужбовців, а, отже, і зміст соціально-педагогічної роботи з ними обумовлюються специфікою військової служби й обставинами, пов’язаними з нею.

Соціальне військове середовище – це навколишнє середовище життя військовослужбовця ЗС, умови їх життєдіяльності [181, с. 77]. Як і будь-яке інше соціальне середовище, соціальне військове середовище складається з макро- і мікросередовища. Соціальне військове макросередовище включає всі навколишні суспільні, матеріальні та духовні умови існування молодого солдата.

Ми поділяємо думку С. Корольова [181, с. 78] про те, що найбільш актуальними негативними соціальними факторами військового середовища є:

- посилення суперечностей між обов’язками військовослужбовця ЗС і його правами як громадянина;

- зменшення престижності військової служби у ЗС;
- зниження рівня життя військовослужбовців ЗС.

Соціальне військове мікросередовище – це безпосереднє соціальне оточення молодого солдата (командування військової частини, працівники відділу виховної та соціально-психологічної роботи, військовий колектив у цілому тощо), здійснює вирішальний вплив на діяльність, поведінку та спілкування військового, на його функціонування і розвиток у цілому [181, с. 83].

Отже, в соціально-педагогічній науці “соціалізація” є складним і багатофакторним процесом набуття індивідом людських властивостей та якостей. З позицій соціально-педагогічного підходу важливою є думка про те, що в процесі соціалізації особистість бере активну участь у складному і багатогранному процесі формування, розвитку та вдосконалення, який здійснюється на фоні і при безпосередньому впливі соціокультурного середовища, численних керованих і некерованих чинників впливу на цей складний процес.

Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України, пов’язаній із захистом Вітчизни.

Строкову військову службу громадяни України проходять відповідно до законів України у Збройних Силах України та інших військових формуваннях з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни.

На підставі аналізу проблеми відзначається, що процес соціалізації військовослужбовця строкової служби не обмежується рамками військового середовища. Воїн глибоко та органічно включений у систему суспільних відносин. Його особа розглядається як особистість, що функціонує в системі відносин та діяльності всього суспільства, хоча ця діяльність має і суто специфічні риси.

Такий підхід детермінується тим, що Збройні сили, як інститут політичної системи держави, діалектично взаємопов’язані з матеріальним і духовним життям суспільства, яке, у свою чергу, зумовлює їх соціальний характер, склад та функції.

Отже, соціалізація військовослужбовця строкової служби не може розглядатися лише в межах військового аспекту. Військовослужбовець є особою взагалі (загальне), особою громадянина (особливе) та особою військовослужбовця зокрема (одиничне).

Висновки з проведеного дослідження. У результаті аналізу наукових досліджень соціалізацію військовослужбовців строкової служби

можна визначити як цілісне й комплексне засвоєння та відтворення правового, соціально-професійного і культурного досвіду, що забезпечує військовослужбовцям адаптацію до умов військової служби, сприяє формуванню їх військової культури.

Література:

1. Соціально-психологічні засади професійного спілкування офіцерів : навч. посіб. для курсантів / А. М. Богуш, О. В. Мазурік, В. І. Паламарчук та ін. – О. : ОІСВ, 1998. – 88 с.
2. Культурологія : учеб. пособ. / Г. В. Драч, В. Е. Давидович, А. Н. Ерыгин и др. ; под ред. проф. Г. В. Драча. – М. : Альфа-М, 2003. – 432 с.
3. Назаренко С. В. Социология : учеб. пособ. / С. В. Назаренко. – СПб. : Питер, 2009. – 496 с.
4. Харчев А. Г. Социология воспитания / А. Г. Харчев. – М. : Политиздат, 1990. – 394 с.
5. Чернавин Ю. А. Социальный статус военнослужащего (социально-философская концепция) / Ю. А. Чернавин. – М. : ВУ, 1997. – С. 53–56.
6. Шахов А. Н. Демократизация воинской жизни / А. Н. Шахов, М. Н. Шахов. – М. : Воениздат, 1990. – 142 с.